

СЕКЦІЯ ІХ. ІСТОРІЯ ЄВРЕЇВ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Підсекція 1. Євреї в русі: мобільність і політична активність

УДК 355.40(477-87)“192/193”Марголін
DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-414-9-69>

Підгірна Л. М.

ORCID: 0000-0003-0197-8011

аспірантка кафедри історії України

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна*

ПОСТАТЬ АРНОЛЬДА МАРГОЛІНА В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ ДЦ УНР В ЕКЗИЛІ 20–30-Х РР. ХХ СТ.

Ключові слова: Стамбульська платформа, Арнольд Марголін, Андрій Лівичий, Володимир Мурський, пропаганда, еміграція, Державний центр УНР.

У Міжвоєнний період ДЦ УНР в екзилі намагався згуртувати й спрямувати всі зусилля української політичної еміграції на активізацію українського національно-визвольного руху та радикалізацію боротьби за відновлення української державності. Втілення цих намірів потребувало чималих ресурсів та зусиль, найперше дипломатичних.

Однак представництва та інституції екзильного уряду бездержавної української нації, хоч і були розгорнуті на теренах Європи, США та Близького Сходу, мали неофіційний статус, працювали у форматі нелегальних дипломатичних установ і водночас розвідпунктів та резидентур ДЦ УНР в екзилі і не могли діяти на рівні радянських дипломатичних установ і відомств, а отже, провадити офіційну представницьку й дипломатичну діяльність [5].

Тож їхня діяльність провадилася шляхом лобювання українських інтересів у форматі неофіційному, через секретну співпрацю з іноземними розвідками, зокрема британською, французькою та японською [1, арк. 354].

З огляду на представлений масив джерельної бази стає зрозуміло, що в Міжвоєнний період діяльність ДЦ УНР в екзилі та українських екзильних спецслужб характерна відходом від т. зв. “соціалістичного шляхетного романтизму” й обранням стратегії організації та

розгортання повномасштабного жорсткого збройного спротиву й терористичних акцій на теренах УРСР за фінансової підтримки та сприяння іноземних партнерів [2, арк. 47].

Цілком дієвою ДЦ УНР в екзилі вбачалася стратегія розгортання та підживлення воєнних конфліктів і збройних повстань як на кордонах СРСР, так і на теренах підрадянської України та інших поневолених радянською владою народів [6].

Зауважимо, що геополітична ситуація на той час видавалася цілком сприятливою для реалізації амбітних планів ДЦ УНР в екзилі: наприклад, серйозний японсько-радянський конфлікт, що вимальовувався на Далекому Сході, за союзницьких відносин з урядом Японії міг стати справді катастрофічним для цілісності радянських новоутворених теренів, покласти початок розхитуванню внутрішньої повновлади СРСР і навіть “завершитися розчленуванням радянської імперії на національні держави: Україну, Кавказ, Туркестан та інші” [7].

Зберігся текст Меморандуму до уряду Японії авторства очільника нелегальної резидентури ДЦ УНР в екзилі на Близькому Сході “Стамбульської платформи” В. Мурського, у якому він зазначає: “Історія останніх років прекрасно довела всім неупередженим, що вирішення російської проблеми та подальший смертельний удар по комунізму були можливі лише шляхом збройного конфлікту, а не завдяки безплідним дискусіям та конференціям або дружнім пактам з Радянською Росією” [6].

Також В. Мурський запевняв, що “уряд Української Демократичної Республіки, який перебуває у вигнанні з 1920 року, надає цьому конфлікту абсолютно виняткову важливість” [6].

Паралельно з цим представники та спецслужби ДЦ УНР в екзилі досить ефективно працювали над налагодженням контактів з урядовцями Польщі, Німеччини, Італії, Франції, Великої Британії, іншими постійними та ситуативними союзниками [5].

Великі сподівання покладалися і на співпрацю із представниками національних меншин колишньої Російської імперії, особливо з числа української політичної еміграції, яким вдалося не тільки легалізуватися в екзилі, а й здобути певний соціальний та політичний статус у країнах свого нового замешкання.

Така “два у одному” можливість випала завдяки співпраці ДЦ УНР в екзилі з колишнім державним посадовцем Директорії УНР, у недалекому минулому – заступником міністра закордонних справ і дипломатичним представником у Лондоні А. Марголіним [10].

А. Марголін, українець єврейського походження, син знаного київського підприємця та мецената Д. Марголіна, за часів Директорії

був одним зі ширих симпатиків та соратників Головного Отамана УНР С. Петлюри [10].

Тогочасну медійну відомість йому принесла “справа Бейліса”, у якій член Колегії адвокатів Російської імперії адвокат А. Марголін блискуче виступав на стороні захисту [3].

Політична, дипломатична та громадська діяльність часів УНР, участь у мирній Паризькій конференції [11], сміливі свідчення під час судового процесу над вбивцею С. Петлюри, кілером ОДПУ С. Шварцбардом, які чітко спростовували звинувачення персони лідера УНР в антисемітизмі, перетворили А. Марголіна на досить авторитетну та впізнавану постать у тогочасному медійному просторі та міжнародному політикумі [3].

Єврейське походження А. Марголіна, захист інтересів жертв чорносотенних погромів, активна участь у єврейському суспільному житті на державному рівні за часів Російської імперії також давали А. Марголіну можливість і надалі користуватися незаперечним авторитетом у єврейської світової спільноти та діяти в інтересах єврейсько-українських відносин [3].

З огляду на це керівництво ДЦ УНР в екзилі та українських екзильних спецслужб не могло не скористатися нагодою залучити А. Марголіна до подальшої співпраці. Тим більше що така ініціатива всяко підтримувалася і самим А. Марголіним [8].

Зокрема, у листі керівника ДЦ УНР в екзилі А. Лівіцького до очільника “Стамбульської платформи” В. Мурського знаходимо багатообіцяльне повідомлення: “Був у Варшаві Марголін. Справив на нас хороше враження. Він тепер американський громадянин і офіційний адвокат у Нью-Йорку. Часто буває у Вашингтоні і має зв’язки зі східним департаментом Міністерства іноземних справ (США). Еволюціонував начебто цілком до самостійницьких позицій...” [8].

Таке поновлення співпраці з А. Марголіним у новій іпостасі та з новими можливостями мало неабияку вагу для втілення амбітних планів ДЦ УНР в екзилі та українських екзильних спецслужб.

Із розсекреченого архівного масиву ГДА СЗРУ дізнаємося про наміри українських екзильних спецслужб використовувати американські пароплавні лінії “Амторга” (американської торгівлі), зокрема пароплав “Атлантик”, за допомогою яких на терени підрадянської України через українські чорноморські порти планувалося перекидати не лише антирадянські комунікати, агітаційні брошури та проукраїнську пресу, а й людей та зброю для подальшої підготовки та проведення збройних повстань [1, арк. 197].

Стамбул був важливою ланкою в тому ланцюжку, оскільки всі комунікати та пропагандистська література, що надсилалися пропаган-

дистським відділом екзильних українських спецслужб із Варшави, проходили через “Стамбульську платформу” та її очільника В. Мурського.

Звідси ж, зі Стамбула, американськими пароплавами можна було переправляти також і надійних проукраїнських активістів та все потрібне.

Річ у тому, що переправляти агітаційні матеріали радянськими пароплавами ставало дедалі небезпечніше, тож, на думку авторки, з огляду на пошук нових шляхів комунікації з підрадянською Україною та у форматі підготовки до збройного протистояння дипломатичний хист, авторитет та зв’язки А. Марголіна у США на найвищому рівні могли б стати для ДЦ УНР в екзилі в неабиякій пригоді.

Серед розсекречених документів архіву ГДА СЗРУ знаходимо агентурне донесення – копію листа А. Буркова, який розширює наше розуміння перемовин А. Лівницького з А. Марголіним і прояснює, що А. Марголін також мав низку бесід про стан українського єврейства, гарантував якнайширшу підтримку незалежної України в закордонній єврейській пресі та навіть фінансову підтримку ДЦ УНР в екзилі за умови гарантування очільником ДЦ УНР в екзилі докорінної зміни становища єврейської спільноти за відновлення української державності [1, арк. 237].

Бувши на той час так само бездержавною нацією, українське єврейство, частково опинившись на еміграції, шукало опори в особі ДЦ УНР України і сміливо іменувало себе “українськими жидами”, обіцяючи всебічну підтримку українського екзильного уряду у протистоянні радянській владі. Тож ініціативи А. Марголіна були на часі [1, арк. 237].

Важливо зазначити, що, емігрувавши до США, А. Марголін під час Другої світової війни працював у штаті Управління стратегічних служб США (УСС, попередник ЦРУ) і фактично стояв біля витоків Центрального розвідувального управління США. Після війни він обіймав посаду декана Школи розвідки Європейського командування армії США [9].

На думку дослідника А. Гомельського, у 1942 році українці (ОУН) через унерівську політичну еміграцію у США і Канаді вийшли на контакт з Управлінням стратегічних служб (Office of Strategic Services) саме через А. Марголіна і повідомили, що політики й українські маси розірвали співпрацю з гітлерівською Німеччиною [3].

Знання Арнольда Марголіна і після війни мали великий попит – він був деканом Школи розвідки Європейського командування армії США.

Його роль у житті української політичної еміграції та у зв’язках із ДЦ УНР в екзилі залишалася вельми значною. Налагодженню

подальшої співпраці з урядом США сприяв і авторитет А. Марголіна як професора та президента Українського технічного інституту в Нью-Йорку, почесного доктора права Українського вільного університету в Мюнхені.

Також А. Марголін співпрацював з тижневиком “Народна воля”.

Спогади А. Марголіна про роботу у складі української делегації на Паризькій конференції та праця “Україна і політика Антанти (записки єврея і громадянина)” є не лише баченням тогочасної доби очима її високоосвіченого, видатного сучасника, а й наскрізь пронизані особистим проукраїнським настроєм А. Марголіна і є його персональним неоціненним внеском у розвінчання радянської пропаганди й міфів та налагодження українсько-єврейського діалогу і взаєморозуміння [9].

Література:

1. Головний державний архів Служби зовнішньої розвідки України (далі – ГДА СЗРУ). Ф. 1. Оп. 1. Спр. 12617. Т. 2.
2. ГДА СЗРУ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 12617. Т. 7.
3. Гомельський А. Єврейсько-українські відносини ХХ сторіччя. Київ : Український пріоритет, 2019. 264 с.
4. Окіпнюк В., Козлов Д. Таємний фронт Володимира Мурського. URL: <http://surl.li/dnjwj> (дата звернення: 30.10.2022).
5. Підгірна Л. М. “Стамбульська платформа” УНР у 20–30-ті рр. ХХ ст.: Просопографічний портрет // Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки. Кам’янець-Подільський, 2022. 251 с.
6. Соцков Л. Неизвестный сепаратизм. На службе СД и Абвера. Москва, 2003. 73 с.
7. Липовецький С. Далекосхідна місія. Боротьба ОУН за Зелений Клин. URL: <http://surl.li/eicuj> (дата звернення: 08.01.2023).
8. Лівіцький А. Листування (1919–1953 роки) / [упоряд. Я. Файзулін]. Український інститут національної пам’яті. Київ : Фенікс, 2019. 688 с.
9. Ліхтен Й. Арнольд Марголін: Його життя і праця // Сучасність. Мюнхен, 1977. Ч. 5. С. 68–73.
10. Марголін А. Україна і політика Антанти (записки єврея і громадянина). URL: <https://salo.li/9D3AFdd> (дата звернення: 08.01.2023).
11. Маврін О. Спогади Арнольда Марголіна про роботу Української делегації на Паризькій мирній конференції 1919 р. (Деякі неформальні результати формальної поразки української дипломатії) // Україна дипломатична. Вип. 4. Київ, 2004.